

Ignacij Voje

ODNOSI MED GOSPODOM KOZMOM RAVBARJEM S KRUMPERKA IN VAŠKO SKUPNOSTJO DOMŽALE V 16. STOLETJU

Grad Krumperk (Kreutberg) pri Domžalah spada med najlepše in najbolj ohranjene gradove pri nas in ima izrazite značilnosti renesančne kulture. Stavba, kakršna se je ohranila do danes, je bila zgrajena v času, ko so bili njeni lastniki gospodje Ravbarji. Grad stoji na manjši vzpetini v kraju Zaboršt, dva kilometra vzhodno od Domžal, odmaknjen od ceste Domžale—Trojane. Prvotni Turn pod Krumperkom (Thurn unter Kreutberg) oziroma Turn pri Krumperku (Thurn zu Kreutberg) so, kot poroča Valvasor, postavili Koprivniški gospodje potem, ko so opustili grad Koprivnik (oziroma Rabenberg) nad sv. Trojico v Moravški dolini ob koncu 13. stoletja. V dolini na pripravnejšem kraju naj bi postavili Turn pod Krumperkom.

Na prelomu iz 14. v 15. stoletje je bil Krumperk last hčera Seibota pl. Rusbacha, Kristine, Anđel, Margarete in Kundel, kot njihova dediščina po materi. Kristina je bila poročena z Janezom Liebensteinerjem, Anđel pa z njegovim sinom. V graščinskem arhivu Krumperka, ki ga hranijo v arhivu Slovenije, je ohranjena listina z dne 26. avgusta 1410. V njej je zapisano, da omenjene hčerke Kristina, Ana, Marjeta in Gundel, hčerke Seibota iz Sajeveca, prodajo svojo dediščino po materi, stolp Krumperk z bližnjimi domci, polji, travniki ter razne hube, Engelhartu Zellenbergerju za 323 mark beneških šilingov. Istočasno so prosile vrhovnega fevdnega lastnika grofa Hermana Celjskega, da podeli grad kupcu v fevd. Žena Engelharta, Elizabeta, hči Janeza Osterbergerja, je 29. junija 1434 prepustila svoj del gradu soprogu in sinu Mateju.¹

Po izumrtju Celjanov so postali fevdni lastniki Krumperka Habsburžani. Cesar Friderik III. je 16. februarja 1478 podelil grad v fevd Janezu Zellenbergerju. Ta je 4. aprila 1481 sklenil dedovalno pogodbo s svojim bratrancem Baltazarjem Ravbarjem; njega in njegove naslednike je določil za svoje dediče v primeru, da bi z njegovim sinom Krištofom rod Zellenbergerjev izumrl.² Cesar Friderik III. je nato leta 1490 podelil Krištofu Zellenbergerju njegova posestva v fevd za dve leti in z enakimi pogoji ponovno leta 1492.³ Janezov sin Krištof se omenja v virih še do leta 1513.⁴ Ker so s Krištofom Zellenbergerji izumrli, je cesar Maksimilijan I. leta 1517 izročil vse zemljišče in posesti, ki jih je bil nekoč imel Krištof Zellenberger, v fevd Krištofu Ravbarju.⁵ Ravbarji so bili posestniki Krumperka do začetka 17. stoletja.

To je vse, kar vemo o lastnikih gradu Krumperk do začetka 16. stoletja, ko je prišel v roke gospodom Ravbarjem. Kakšne so bile meje gospodstva Krumperk, izpričuje že listina iz leta 1410. Meja je potekala od hriba sv. Kunigunde do dveh praznih hub v Zgornji Gorjuši, po Kosmaču navzdol do Poljč in do gozda Hansa iz Šempetra, odtod v dolino do potoka, imenovanega Zdravjak, nato na hrib Golek in gozd pri Viru do Klanca in do cerkve na Dobu, do gozda Zewndorffar in travnika Rewttenbergar in do njiv Spodnje Gorjuše in hriba,

¹ Arhiv Slovenije (AS), zbirka listin, Krumperški arhiv; Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, Laybach 1689, XI/316.

² Valvasor, Die Ehre, XI/316 (trdi, da je bila dedovalna pogodba sklenjena med Janezom Zellenbergerjem in njegovim svakom Jurijem Ravbarjem); AS, zbirka listin, Krumperški arhiv, 16. II. 1478, 4. IV. 1481.

³ Branko Reisp, Grad Krumperk in tabor nad Ihanom, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 83, Ljubljana 1978, str. 6.

⁴ AS, zbirka listin, Krumperški arhiv, 2. II. 1508; 6. VI, 21. VII. 1510; 1. II, 23. III. 1513.

⁵ B. Reisp, Grad Krumperk, str. 6.

kjer stoji jelka, po cesti do gozda Spodnje Gorjuše in do Rapovca pri Brdu, do gozda Gorjuša in kar ob tej poti pripada Jankovi hubi pri Brdu in prazni hubi Treblene z vsemi pritiklinami in hubi v Spodnji Gorjuši, ki jo je naš pokojni oče zastavil Ostermanu iz Kamnika in hubi v Viru tudi z vsemi pritiklinami. Vse to leži v župniji Dob, razen ene hube v Brdu, ki spada v župnijo Ihan; en mlin in mlinski domec in domec (hofstatt) v Ternavu s pritiklinami spada v faro Krašnja; vse to so bili fevdi naših gospodov Celjskih in so bili našemu prijatelju Engelhartu Zellenbergerju za 232 mark beneških šilingov prodani z vsemi pravicami in koristmi.⁶ Te meje potrujeta v listini od 8. junija 1414 tudi Pirs iz Doba in Ulrik Limberški.⁷

Za domžalsko območje še nimamo dovolj jasne slike o razprostranjenosti zemljiških gospošte v srednjem in v začetku novega veka. Prav tako ni jasno, kdo so bili v posameznih obdobjih lastniki gradov oziroma gospošte. Že v času Andeških gospodov so bili na vzhodnem Gorenjskem številni ministeriali in vitezi, večinoma po rodu iz Bavarske. V času naslednikov Andeških, ko se je lastništvo naglo menjalo in zlasti v času Habsburžanov pa se je s podeljevanjem obravnavanega ozemlja v fevd, z darovnicami, z rodbinskimi povezavami in delitvami, pa tudi z nakupi nekdanj sklenjena posest vse bolj drobila. Ustvarila se je zelo pisana fevdalna posestna struktura, ki je bila nato vse obdobje fevdalizma tako značilna za vzhodno Gorenjsko. Tako imamo ob koncu srednjega veka na ozemlju sedanje domžalske občine celo vrsto gradov in fevdalnih gospošte. Na sorazmerno majhnem ozemlju domžalske občine je skozi večji del fevdalnega obdobja dobivalo večji ali manjši del dohodkov okoli 30 zemljiških gospošte in nad 40 v stoletju pred odpravo fevdalizma. Poglavitni vzrok za tako zelo gosto posejana fevdalna zemljiška gospoštva je iskati predvsem v že relativno zgodaj gosto posejani pokrajini in v njenih sorazmerno ugodnih agrarnih in prometno-geografskih pogojih.⁸

Ravbarji, graditelji sedanjega krumperškega gradu, so bili stara kranjska plemiška rodbina. Ena rodbinskih vej je leta 1433 dobila od celjskih grofov v fevd grad Kravjek (Weineck) na Dolenjskem,⁹ Friderikov sin Lenard, vrhovni dvorni maršal cesarja Maksimilijana I. je pridobil 24. decembra 1516 rodbini baronstvo. Friderikov drugi sin Kozma, ki je bil od 1565 do 1579 deželni oskrbnik na Kranjskem, se leta 1576 pojavlja v virih kot lastnik Kravjeka.¹⁰ Iz zakona z Nežo pl. Purckstall se mu je rodil sin Adam. Bil je Kozmov naslednik na Kravjeku. Znan je po tem, da je v bitki pri Sisku 22. junija 1593 kot konjeniški glavar kranjskih težkih strelcev mnogo pripomogel k zmagi nad Turki. Umrl je leta 1595. Andrejka navaja, da je gospod Kozma umrl 7. januarja 1579 in da je pokopan v ljubljanski stolnici.^{10a} Na podlagi novega gradiva v arhivu Slovenije lahko ugotovimo, da letnica smrti ne drži. Iz neke listine je razvidno, da je Kozma Ravbar s Krumperka 21. februarja 1576 omožil svojo hčer Felicito

⁶ AS, Zbirka listin, 26. VIII. 1410. Franc Bernik, Z nekdanje Goričice, Kamnik 1925, str. 153.

⁷ AS, zbirka listin, Krumperški arhiv, 8. junij 1414; opis meje gospoštva: »Item von erst die akcher pey dem prun am groben gelegen vnd der puhel auch ob dem prun als die tanne stet vnd als der weg darvnder von nider Gorius auff gett gen der gruben zwischen der von Gorius gehulcz vnd der öder Treblene hin gen Ekch wertz vnd etlich akcher in der Rapowicz enhalben vnder dem weg gen Swidrag wertz gelegen die zu der oden hubem Triblene gehoren vnd der puhel ob Ekch, wos enhalben des puhels ist das gehort zu des Janko huben gen Ekch vnd dishalben das gehulcz Werius vnd der perg da sand Kunigund auff rost und von dan auff des Polszen vnd des Hansen von Sand Peter gehulcz als der weg der zwischen gett vnd der perg gross Gorius mitt samt dem Chosmatsch gen dem gesuntprun pis auff die eben vnd der puhl Gollech hinwerz gen Wog auff den weg Klanicz vnd der von Vog gemayn vnd der hard vnd das mozz pis auff den rain des Czaindorffer gehulcz der kchirchen Aych wertz pis auff des Reytenberger wizen vnd der von Gorius akcher vnd als ver die benant pimberch verhoben vnd geweren wer des gemessen wil es sey mit weyd oder mitt holcz nemen der scholl das tun mitt des willen der zu Chrauperg gesessen ist, das ist auch mitt alter her kchomen das sagen wir pey vnsern trewn an ainer gesworen adest statt«. Transkribiran tekst listine mi je odstopil dr. Božo Otoprec, za kar se mu na tem mestu zahvaljujem.

⁸ Ferdo Gestrin, Obdobje fevdalizma na ozemlju domžalske občine v luči zemljiškega gospoštva Jablje, Zbornik občine Domžale, Domžale 1979, str. 23–31.

⁹ Majda Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 239–240.

¹⁰ M. Smole, Graščine, str. 240; AS Geneal. tabl. (Ravbar); Zbirka listin, 26. II. 1530, 21. II. 1576.

^{10a} Slovenski biografski teksikon, III. zv., Ljubljana 1960–1971, str. 36.

z Joštom Sauerjem s Kozjaka. 23. junija 1579 pa mu nadvojvoda Karel podeljuje grad Krumperk v fevd.¹¹ Kozmu Ravbarju je sledil leta 1616 na Krumperku njegov mlajši sin Jurij, ki je umrl leta 1624.¹²

Kozma Ravbar je upravljal zemljiško gospodarstvo Krumperk v času, ko so se na podeželju čutile posledice kmečkih uporov, predvsem zadnjega hrvatsko-slovenskega leta 1573. Zato ni čudno, da prihaja do konfliktov med njim in podložniki. Od 1575 do 1580 lahko sledimo sporom med Kozmom Ravbarjem in sosesko oziroma vaško skupnostjo Domžale, ki je zastopala skupne interese in interese posameznih kmetov. Na podlagi ohranjenega gradiva lahko sledimo mnogim podrobnostim v zvezi s pritožbami kmetov glede kršenja njihovih starih pravic, ugotavljamo lahko vlogo soseske pri reševanju teh sporov in končno odkrijemo lokalni kmečki upor, ki doslej ni bil registriran.

Iz leta 1580 se je ohranil opis meje soseske in vaške skupnosti Domžale (Nachbarschaft und Dorfsmannug zur Dumbsall). Prišlo je namreč do spora z gospodom Kozmom Ravbarjem zaradi pravice do uporabe lesa in stelje in drugih pravic. Meja domžalske soseske je šla po dveh gorah, imenovanih Veliki in Mali Šumberk. Tam imajo kmetje od davna pravico do stelje in lesa; od tam se meja razširi do gore Podstranje, tam imajo le pravico do stelje; od Podstranj teče meja preko doline do hriba Postovka, tu imajo pravico do stelje na vsem hribu, toda do uporabe lesa le na polovici dela, pri čemer se razume na vrhu hriba; od tod teče meja do Mlake (?), kjer je bil enak spor z gospodom Kozmom, tam uporabljajo pravico do stelje in lesa; nato gre meja do studenca Kosmač in od tod na Steyg. (Strogada?), naprej do hriba Gorjuše, kjer imajo na desni strani tega hriba pravico do lesa, na levi pa pripada gospodu Ravbarju. V delu gospoda Ravbarja imajo člani soseske že od nekadaj pravico do stelje in sicer vse do Zaloga. Od hriba Gorjuša in sicer od njegovih visokih dreves navzdol po skalah na Slovensko Peč (Windisch Petsch), kjer je gozd Gašperja pl. Lamberga, ima soseska iz Domžal pravico do stelje; od Peči pa do starih dreves, ki se imenujejo po slovensko jagnedi (jagneda auf windisch genandt), do tam teče meja te občine. Soseska v Domžalah plačuje letno gradu v Ljubljani odvedščino v višini 20 starov ovsu in 20 kokoši (ker se smatra kot vicedomska posest).¹³

Soseska (sosednja, sosečka) je skupnost sosedov v nekem naselju, torej skupnost gospodarstev in gospodarjev, ki jih povezujejo prebivanje v istem kraju in iz tega izvirajoči skupni gospodarski interesi ali tudi potreba po skupnem gospodarjenju na vaških zemljiščih. Skupno hasnovanje nerazdeljenega sveta je vezalo vas v gospodarsko celoto. Ker se je ta iz žive govornice vzeti izraz skoraj izključno uporabljal samo za vasi, mu po smislu ustreza knjižni izraz vaška skupnost; vendar ima naziv soseska tudi posebne stranske pomene: sestanek vaške skupnosti, skupnost vaščanov. Beseda srenja izvira — podobno kot soseska — iz živega govora. Soseska se je sestajala — podobno kot sploh starejše večje — na prostem in sicer sredi vasi, običajno pod lipo. Udeležba na sestankih se je izražala s stavkom »iti na sredino«. Iz tega je sestanek soseske, pa tudi soseska kot taka dobila naziv srenja. Zato je srenja v prvi vrsti pomenila zborovališče soseske. Od tod je njen pomen prešel na sestanke soseske in na njo samo. V pomenu soseske se je včasih uporabljala tudi beseda komun (iz latinščine), čemur bi ustrezala tudi nemška beseda »gemeinde« in iz nje izvedena slovenska beseda gmajna. Podložna soseska (vaška skupnost) je skupnost individualnih gospodarjev, ki so za svojo posamično posest podložni enemu ali več zemljiškim gospodom, kot celota pa upravljajo skupni svet pod bolj ali manj občutno oblastjo zemljiškega gospoda.¹⁴

¹¹ M. Smole, Graščine, str. 246; AS Zbirka listin, 21. II. 1576, 23. VI. 1576.

¹² M. Smole, Graščine, str. 246; AS Zbirka listin, 27. I. 1616, 14. V. 1625; Zap. inv. XL R-11.

¹³ AS DSK fasc., 288, zap. št. 423, Stan. I. s. 1815—1820.

¹⁴ Sergij Vilfan, Právna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 120, 121, 217; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana 1980, II. del, str. 10.

Iz opisa meje soseske Domžale je razvidno, da so Domžalčani spadali v večjem delu pod gospostvo krumperškega gospoda Kozma, v manjšem delu pa pod gospostvo Gašperja Lamberga. Ne glede na razbitje vasi med različna zemljiška gospostva je vas še nadalje tvorila gospodarsko celoto, ki je imela skupne interese glede pašnih pravic, vzdrževanja potov, napajališč, popravljanja plotov okoli njivskega sveta, da bi ga zavarovali pred živino, in podobnih javnih vprašanj. Soseskine pravice so se lahko oblikovale pod zelo različnimi vplivi. Ob dejanskem izkoriščanju srenjskega sveta so se razvijali različni običaji.¹⁵

Iz dodatka (Nota) k opisu meje domžalske soseske je tudi razvidno, da gre za nekakšen spor med sosesko in gospodom Kozmom (zdi se, da se je srenja pritožila na vicedomski urad v Ljubljani, vendar ta pritožba ni ohranjena, ohranjen pa je odgovor, ki je bil naslovljen na sosesko). V noti je rečeno, da je bila posest do Zaloga, do ograje gospoda Ravbarja včasih bolj slabo zavarovana in ograjena. Zato je njihova živina prehajala na njegov svet. Kozma je zaradi tega sosesko preveč strogo držal. Ker je pogosto nastala manjša škoda, so morali dati za kazen en renski goldinar ali krono. Zato ubogi podložniki prosijo, naj imenovani gospod dobro vzdržuje ograjo. To naj bi bilo navedeno v sedanjem novem ukazu. V primeru, da bi podložnikova živina zašla na njegovo zemljišče, naj ne postopa z njimi tako strogo kot doslej, ampak tako kot je bilo po običaju. Škodo naj ocenijo nepristranski ljudje.¹⁶

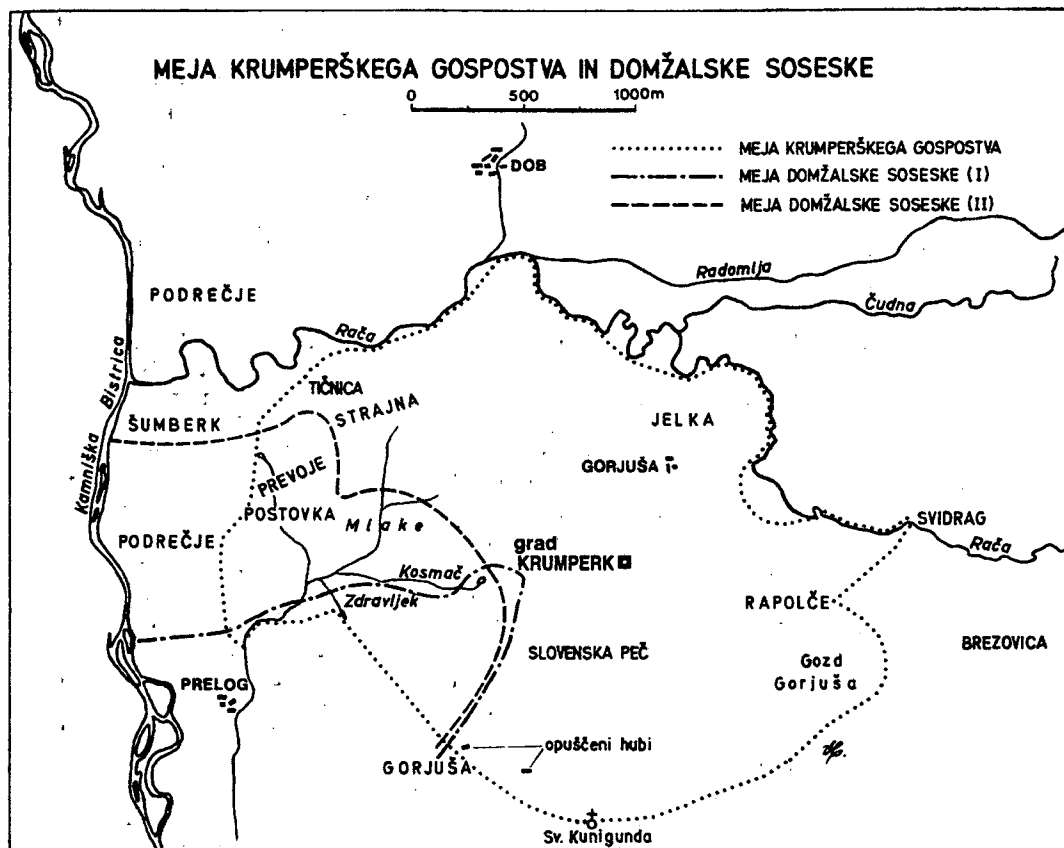
Kozma Ravbar je imel z domžalsko sosesko ali posameznimi njenimi člani spore že od 1575 dalje. Dne 12. junija 1575 je soseska izročila oskrbniku deželnega upravitelja Kranjske Krištofu Auerspergu pritožbo proti gospodu Kozmu Ravbarju. V pritožbi poudarjajo, da jim pripada gmajna, kamor ženejo živino na pašo in kjer imajo tudi pravico do lesa. V omenjeni gmajni so, dokler pomnijo, vedno sejali proso in oves. Zato so morali dati deželnemu plemstvu Kranjske za odvedščino 20 starov ovsu in 20 kokoši. Toda plemeniti gospod Kozma Ravbar je njihovim trem sosedom Klementu Gregorcu, Ahacu Grasdreku in Matiji Mihcu v navedeni gmajni požel oves za svoje potrebe. Zato prosijo, naj mu to prepovejo početi, in določijo kazen 20 dukatov, da se ne bi tudi ostalim članom soseske kaj podobnega primerilo. Soseski naj pusti tiste stare pravice, ki jih je imela doslej v gmajni. V kolikor se Kozma Ravbar ne čuti krivega, predlagajo, naj oskrbnik določi primeren dan za zaslišanje in mu prepreči žetev ovsu.¹⁷

Podobne težave je imel s Kozmom Ravbarjem član domžalske soseske Jožef Gregorič. Dne 20. januarja 1576 je domžalska soseska vložila pritožbo proti Kozmu Ravbarju pri upravniku deželnega glavarstva za Kranjsko Wolfu von Thurnu in upravniku vicedomskega urada Krištofu Portnerju. V gmajni Mlaka imajo, odkar pomnijo, pravico do pobiranja lesa in stelje, kljub temu jim hoče Kozma te pravice odvzeti. Njegovemu sosеду Jožefu Gregoriču je pred osmimi dnevi (to je 12. januarja) zaplenil voz in konja, kar je v nasprotju s svoboščinami dežele. To nasilje ocenjuje soseska na 200 goldinarjev in zahteva, da Kozma njegovemu sosеду čimprej vrne konja in voz. V kolikor Kozma meni, da tega ni dolžan storiti, naj ga pozovejo na zaslišanje in izdajo ukaz o rubežu. Isti dan, ko je bila pritožba vložena, sta Wolf von Thurn in Krištof Portner izdala ukaz Kozmu, da se s podložniki poravna in njegovemu sosеду vrne konja in voz. V kolikor pa meni, da to ni dolžan storiti, naj se javi 23. februarja pri deželnem oskrbniku oziroma vicedomu na zaslišanje. Dne 6. februarja se domžalska soseska že drugič obrača na oskrbnika deželnega glavarstva in vicedoma s prošnjo, naj ukažeta gospodu Kozmu, da sosеду Jožefu Gregoriču vrne konja in voz. Toda tudi maja zadeva še ni bila rešena. Iz pritožbe domžalske soseske, ki je bila vložena 26. maja 1576, je razvidno, da so bili Kozmu izdani trije uradni uka-

¹⁵ Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 120, 121.

¹⁶ AS DSK fasc. 288, zap. št. 423, Stan. I. s. 1820.

¹⁷ AS Krumperški arhiv fasc. 79, Justicialia.

zi, katerih kopije prilagajo in so označene z velikimi črkami A. B. C. (ti ukazi niso ohranjeni). Opozarjajo, da Kozma Ravbar sedaj že pet mesecev nepravilno zadržuje voz in konja Jožefa Gregoriča. Zato se ponovno obračajo na upravnika deželnega glavarstva, naj resno postopa proti Kozmu Ravbarju in mu naloži kazen, da bo brez odlašanja vrnil voz in konja.¹⁸ Kako se je zadeva rešila, ne vemo, vendar pa primer kaže, da so vladale napetosti med Kozmom Ravbarjem in domžalsko sosesko zaradi kršenja pravic na srenjskem zemljišču. Pri tem je značilno, da so Domžalčani zaupali v upravnika deželnega glavarstva Kranjske in pričakovali, da jih bodo deželni stanovi ščitili.

Manjši lokalni upor domžalske soseske proti Kozmu Ravbarju pa je izbruhnil 25. novembra 1579. Kozma Ravbar je namreč 30. novembra 1579 vložil pritožbo na tedanjega upravitelja deželnega glavarstva za Kranjsko proti vaški soseski Domžale zaradi motenja posesti in pravic, ki jih uživa na gradu Krumperku. Med drugim poudarja, da vsak zemljiški gospod svobodno razpolaga s svojo posestjo, da sam nasaja podložnike in da posest izkorišča v svoje dobro. Grad Krumperk ima v posesti več kot leto dni. Da bi imel od te posesti korist, je v pretekli pomladi dal izkopati jarek pod hribom Velika Gorijska, kar je sicer proti deželnim svoboščinam. Toda ne glede na to, to pripada njemu kot njegova lastnina. Proti temu posegu na terenu se je dvignila domžalska soseska. Dne 25. novembra se je zbralo proti večeru okrog 100 ljudi in omenjeni graben so samovoljno zasuli. Ker so s tem dejanjem napravili nasilje, ki je v deželi prepovedano, so mu napravili škodo, ki jo Kozma ocenjuje na 200 zlatih

¹⁸ AS Krumperški arhiv fasc. 79, Justicialia.

goldinarjev. Takšno skrivno zbiranje in nasilje, ki so ga napravili ob odsotnosti Kozme, je zaskrbljujoče. Če jim bo oblast to spregledala, se lahko zgodi, da se bo nasilje nadaljevalo. Zato prosi Kozma deželnega glavarja, naj proti omejnjeni soseski resno postopa z zahtevo, da jarek ponovno očistijo in poravnajo odškodnino. Z grožnjo visoke denarne in telesne kazni naj se jim prepove zbiranje in izvajanje nasilja proti njemu. Takoj po prejemu pritožbe je Leonhard Frumentin, podoskrbnik deželnega glavarstva na Kranjskem, izdal v Kranju ukaz, da mora domžalska soseska jarek ponovno izprazniti, in prepove nadaljnja sestajanja. Opozarja jih, naj se vzdržijo nasilja, s pretnjo visoke denarne in telesne kazni.

O tej zadevi so razpravljali konec leta 1579 na deželnem zboru, kajti ohranjen je zapisnik, ki je bil narejen na Krumperku 11. marca 1580. V zapisniku je omenjeno, da se je glede na sklep o rešitvi spora med gospodom Kozmom Ravbarjem in domžalsko sosesko z dne 3. februarja 1580 več gospodov in deželanov podalo na sporno mesto. Po razpravi so sklenili naslednje: soseska in vaška skupnost Domžale ima že od pokojnega gospoda Baltazarja Ravbarja pravico, da na gori Velika Gorjuša od poti poleg studenca Kosmača, po poti na to goro do gozda in od navedenega studenca Kosmača do Zdravilnega studenca (auf den Gesundt paun) ali Zdravjaka (oder Sdrauiakh), pase in ima pravico do lesa in stelje. V tem kompleksu pripada ta pravica Domžalčanom kot tudi podložnikom iz vasi Stude. Zato pa letno služijo gradu Krumperk, s tem da dajejo letno odškodnino in tlako. Gospod Ravbar je prostovoljno dovolil tudi pašo in steljo v predelu pod goro Zgornja Gorjuša od studenca Kosmača do Zdravjaka, od obeh studencev na tej gori do rečice Bistrice in proti gori sv. Primoža (?), kjer uživajo pašo in pravico do stelje na enak način kot v prej navedenem teritoriju. Na drugi strani pa ima soseska in vaška skupnost Domžale obveznost, da gospodu Ravbarju in bodočim lastnikom gradu Krumperk, kot so to dobili z nasvetom in dovoljenjem gospodov, ki so se v velikem številu odzvali ogledu parka, daje služnosti od tega užitka in sicer dva dni tlake, tako kot so prej dajali za užitek hriba Zgornja Gorjuša. To obveznost mora izpolniti vsaka huba, ki jih je v Domžalah 24 in poleg tega mora še vsaka oseba opraviti en dan ročne tlake in to kositi, sekati, žeti in pleti pri grajskem poslopju, kadar bo želel gospod Ravbar. Gospod Ravbar in njegovi nasledniki pa morajo onim, ki bodo opravljali tlako, dati pripadajočo hrano kot ostalim tlačanom. Sicer pa naj vse, kar se tiče Zgornjih Gorjuš, ostane tako kot je bilo in naj se ne upirajo. Na sestanku je bil spor med domžalsko sosesko in gospodom Kozmom Ravbarjem poravnán v prisotnosti barona Kristofa Auersperga, upravnika deželnega glavarstva, Nikolaja pl. Bonoma, kranjskega vicedoma, Jurija Hallerja, deželnoknežjega svetnika in odbornika, Hansa pl. Edlinga, deželnega odbornika in prejemnika, in Gašperja Mavriča, deželnega svetnika.¹⁹

Strah pred novimi kmečkimi upori je med zemljiškimi gospodi po letu 1573 bil brez dvoma velik. Kozma Ravbar namreč poudarja v svoji pritožbi, naj gosposka prepereči skrivno zbiranje, ki je zaskrbljujoče. Lokalni upori so se omejevali v svojih ciljih na posamezna vprašanja, oziroma na odpravo posameznih kršitev »stare pravde« v ožjem smislu. Za cilj imajo le delno spremembo razmer na konkretnem zemljiškem gospostvu, ne pa odpravo fevdalnega sistema.²⁰

Na domžalskem območju je med podložniki vrelo že leta 1515. Podložniki so se dvignili v upor na nekaterih zemljiških gospostvih. Napadli so grad Črnelo, zavzeli Rožek pri Moravčah in Brdo pri Lukovici, napadli in oblegali so tudi nekatere druge gradove.²¹ V vrsti gradov, ki so jih uporni kmetje oblegali ju-

¹⁹ AS DSK fasc. 288, zap. št. 423, Stan. I. s. 1049–1056.

²⁰ Bogo Grafenauer, Tipologija kmečkih uporov in vstaj pri jugoslovanskih narodih od XV. do konca XVIII. stoletja, Jugoslovanski istorijski časopis, br. 2, Beograd 1962, str. 13; isti, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962, str. 419.

²¹ Bogo Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, str. 120 sl.; isti, Boj za staro pravdo, Ljubljana 1944, str. 80 sl.

lija 1515, je bil tudi grad Črnelo. Njegova tedanja lastnika Žiga in Andrej Lamberg sta se skupaj z drugimi fevdalci borila proti kmetom, ko so zahtevali svoje pravice. Gradu Črnelo kmetje niso mogli zavzeti, uničili pa so ribnike, požgali pristavo in si razdelili živino. Ko je sredi junija leta 1515 dosegel vse-slovenski kmečki upor svoj vrh, so kmetje v navalu zavzeli grad Rožek. Med podložniki gospostva Rožek, katerega lastniki so bili Galli, so bili nemiri že pred tem uporom, saj so morali letno opraviti okoli 200 dni tlake, kar je močno presevalo podložniške obremenitve. V tem času so uporni kmetje zavzeli tudi grad Brdo in ga močno poškodovali. Povsem drugačen odnos do kmetov je imel gospodar gradu Dragómelj, graščak Franc Glanhofner. Leta 1515 je pomagal upornim kmetom in jim dal celo majhen top.²²

Lokalni kmečki upor leta 1579 proti Kozmu Ravbarju zaradi zasutega jarka lahko spravimo v zvezo z gradnjo novega krumperškega gradu. Novo grajsko stavbo, katere lepoto Valvasor toliko hvali, so zgradili Ravbarji okoli leta 1580. S to gradnjo se je uveljavil pri nas nov, italijanski renesančni tip ravninskega, dvorišnega gradu.²³

Domžalska soseska je imela spore zaradi zapiranja vode na Mlinščici tudi v 17. stoletju. Leta 1674 je bil sprožen proces med domžalsko sosesko in Martinom Rodetom zaradi zapiranja vode na Mlinščici. To je povzročilo škodo na poljih. Spor je nastal tudi med gospostvom Križ in zastopstvom obtoženega podložnika in domžalsko sosesko zaradi samovoljne odstranitve jezua na potoku.²⁴

Navedeni novi podatki o Ravbarjih, gospodarjih gradu Krumperk, in o domžalski soseski so sicer le fragmenti, ki pa vseeno odkrivajo nekatere značilnosti tedanje dobe. Konkretno je začrtana meja vaše skupnosti in soseske Domžale. Nadalje vzemo o kršenju pravic krumperških podložnikov na srenjskem zemljišču, kar je privedlo tudi do lokalnega upora. Ugotovimo pa lahko, da so v tem času imeli podložniki določeno samozavest, saj se niso podali pred pritiski zemljiških gospodov. Za svoje pravice so se borili pri predstavnikih oblasti, pri deželnem glavarju in vicedomu.

Zusammenfassung

DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DEM SCHLOSSHERRN COSMAS RAUBER VON KRUMPERK UND DER DORFGEMEINSCHAFT DOMŽALE IM 16. JAHRHUNDERT

Ignacij Voje

Über die Inhaber der Schloßherrschaft Krumperk bei Domžale gibt es aus der frühesten Zeit nur wenige Berichte. Zu Beginn des sechzehnten Jahrhunderts (1517) gab Kaiser Maximilian I. das ganze Land und Besitztum von Schloß Krumperk Christoph Rauber zu Lehen. Diese berühmte Krainer Adelsfamilie war bis zum beginnenden 17. Jahrhundert in Besitz von Schloß Krumperk. Aus der Zeit, wo Cosmas Rauber Schloßherr auf Krumperk war, sind mehrere sehr interessante Berichte erhalten, die zwar nur Fragmente sind, aber dennoch einige kennzeichnende Züge der damaligen Zeit enthüllen. Cosmas Rauber verwaltete den Landbesitz Krumperk in einer Zeit, als auf dem Land die Folgen der Bauernaufstände noch zu spüren waren. Zwischen 1574 und 1580 kann man den Streit zwischen dem Grundherrn Cosmas und der Nachbarschafts- und Dorfgemeinschaft Domžale (Nachbarschaft und Dorfsmanung zur Dumbsall) verfolgen. Bekannt sind auch mehrere Konflikte mit seinen Untertanen.

Aufgrund des Materials im Archiv Slovenije kann man viele Einzelheiten im Zusammenhang mit den Beschwerden der Bauern wegen Verletzung ihrer alten Rechte

²² Mirna Zupančič - Majda Smole, Gradovi na domžalskem in moravškem območju, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 95, Ljubljana 1979, str. 10, 14, 24.

²³ B. Reisp, Grad Krumperk, str. 6.

²⁴ AS Krumperški arhiv, fasc. 83, Justicialia.

(wegen des Rechts auf Holz und Streunutzung) feststellen, sowie die Rolle der Nachbarschaft bei der Lösung dieser Auseinandersetzungen (Diese waren entstanden, weil das bäuerliche Vieh immer wieder auf den schloßherrlichen Grund ging. Cosmas bestrafte die Bauern übermäßig und beschlagnahmte ihre Habe.). Die Nachbarschaft Domžale schickte die Beschwerden an den Landeshauptmann und den Viztum. Ein begrenzter Bauernaufstand brach aus am 25. November 1579 wegen eines ausgehobenen Grabens unterhalb des Bergs Velika Gorjuša. Aus der Klage von Cosmas Rauber ist ersichtlich, daß sich am Abend dieses Tages rund 100 Menschen, Mitglieder der Dorfgemeinschaft Domžale, versammelten und den Graben eigenmächtig zuschütteten, wodurch sie ihm einen Schaden von 200 Gulden verursacht hätten. Cosmas verlangte von dem Landeshauptmann, daß er die rebellischen Bauern mit hohen Geldbußen und körperlichen Strafen belege. Mit der Lösung des Streits befaßte sich eine besondere Kommission. Die Nachbarschaft Domžale hatte auch im 17. Jahrhundert Streitigkeiten wegen der Sperrung des Wasserlaufs der Mlinščica. Aufgrund der angeführten Einzelheiten läßt sich feststellen, daß die Untertanen ein gewisses Selbstbewußtsein erworben hatten und sich vom Grundherrn nicht unter Druck setzen ließen. Bei den Vertretern der Obrigkeit, dem Landeshauptmann und dem Viztum, kämpften sie um ihre Rechte.

CELJSKI ZBORNIK

Najstarejši zbornik za krajevno zgodovino na Slovenskem lahko kupite v knjižnici Edvarda Kardelja v Celju, telefon: (063) 26 731.

Na razpolago so Vam tudi skoraj vsi letniki od leta 1951 naprej po simbolični ceni.

V Celjskem zborniku 1990 so za zgodovinarje posebej zanimive razprave, med drugim:

- Ignacij Voje: Celjski grofi in Dubrovnik
- Božo Otorepec: Srednjeveški pečati in grb mesta Celja.
- Marjan Smolik: Dvestoletnica celjskega tiskarja Jenka
- Milko Mikola: Zaplembe premoženja v celjskem okrožju v letih 1945—1948
- Janez Cvirn: Thomas Fürstbauer: Kronika mesta Celja 1892—1907 (I. del)